

Лада ЛИЧМАН

г. Киев

**УЧЕБНО-МЕТОДИЧЕСКОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ ПРАКТИКИ ФОРМИРОВАНИЯ
ИНОЯЗЫЧНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ В ВУЗАХ УКРАИНЫ:
УЧЕБНИКИ, ПОСОБИЯ, ПРОГРАММЫ**

В статье рассматривается проблема учебно-методического обеспечения процесса развития иноязычной компетентности студентов в Украине. Исследуется история формирования фонда учебников, пособий, словарей и других учебных материалов в период с начала 90-х годов прошлого века по настоящее время. Намечаются перспективы совершенствования учебно-методического комплекса с точки зрения его соответствия компетентностному подходу.

Ключевые слова: компетентностный подход, лингводидактика, иноязычная компетентность, учебник, пособие, программа.

Стаття надійшла до редколегії 30.01.2017

УДК 78.078.68:378.015.3

Роман МИХАЦЬ

м. Дрогобич

innagek68@mail.ru

**ПРОСВІТНИЦЬКИЙ ДИСКУРС ПРОФЕСІЙНОГО
УКРАЇНСЬКОГО ТЕАТРУ ГАЛИЧИНИ**

У науковій розвідці висвітлено передумови, які були на шляху до заснування першого українського професійного театру у Східній Галичині та здійснено аналіз діяльності іншомовних театрів у Львові, що дало змогу вести мову про просвітницький дискурс становлення професійного українського театру в Галичині. Окреслено пріоритети заснування першого українського професійного театру в Галичині при товаристві «Руська Бесіда» у народному домі Львова 1861 року. Подається короткий аналіз діяльності німецького та польського театрів у Львові, які існували з часу приєднання Галичини до Австро-Угорської монархії.

Ключові слова: театр, п'єса, режисер, актор, сцена.

Український театр з часу свого існування виконував і виконує дуже важливе національно-патріотичне завдання, що дозволяє вести мову про освітні, просвітницькі тенденції театрального мистецтва в цілому та Галичини зокрема. Театр, як форма зовнішнього вияву мистецьких здібностей народу, в якій різні галузі мистецтва та музики об'єднуються для викликання спільного ефекту, виявляє в Україні за час свого майже 400-річного існування характеристичні риси, що запевнюють йому окреме місце в межах європейської культури: «український народ мав у ньому дуже сильну, часами єдину зброю в змаганні за свої права на полі мови, звичаїв, взагалі своєї власної культури...» [4, 337]. Однією із характерних рис українського театру є те, що він протягом свого існування був і залишається «народним театром», адже головними дійовими особами в інтермедіях XVII–XVIII століть були селяни або козаки, іншими словами – український народ. Висвітлюючи передумови, які були, на шляху до заснування першого українського професійного театру у Східній Галичині, а саме у Львові та здійснюючи аналіз діяльності іншо-

мовних театрів у Львові, з того часу, відколи Галичина була приєднана до монархії Габсбургів (1772) ми зможемо у нашому дослідженні вести мову про просвітницький дискурс становлення професійного українського театру в Галичині.

Проблема висвітлення просвітницького дискурсу становлення професійного театраль-ного мистецтва Галичини є недостатньо розробленою в наукових розвідках педагогічного спрямування, оскільки вона не була предметом спеціального історико-педагогічного аналізу, і при її вивченні не використовувався системний підхід щодо педагогічного навантаження, а швидше, маємо висвітлення культурологічного аспекту вивчення цієї проблеми. Так, питання заснування українського професійного театру в Галичині висвітлюється у нарисах, статтях С. Чарнецького, І. Мірчука, публікаціях В. Проскуракова та Ю. Ямаша, монографіях З. Лиська, Р. Коломійця та Р. Пилипчука. Однак, доступні нам матеріали дають можливість більш ґрунтовно висвітлити цю проблему з позицій висвітлення просвітницьких тенденцій професійного театраль-ного мистецтва Галичини.

Мета статті полягає у висвітленні просвітницького дискурсу та історичних передумов українського професійного театру в Галичині останньої чверті XVIII – першої половини XIX ст. Відповідно поставленій меті наше завдання полягає у акцентуванні на просвітницькі тенденції та естетичні засади театрального мистецтва, зокрема художньо-естетичне спрямування, репертуар, режисерський та акторські склади.

Існування примітивного театру на теренах України до початку XVI ст. не викликає жодного сумніву. Форма цього театру була незмінною у слов'янських народів протягом декількох століть являла собою народні ігрища, співхороводи, мімічні танці та різноманітні обрядові дії. Як відомо, театральне мистецтво України, сягає у віки. У народних іграх знаходили своє відображення господарські роботи, в яких відповідними рухами, жестами імітували трудові процеси – сіяння проса, льону, маку, тощо. Елементами театральності були позначені давні звичаї східнослов'янських народів, пов'язані з календарним циклом: проводи зими, зустрічі весни, гаївки, свято Івана Купала тощо. Всі ці епізоди і закладають основу народного театру: «...панування польського шляхетства на Україні довело врешті до того, що при українській народності залишилося тільки селянство, трохи міщан і духовенство, а всі (з невеликими виїмками) т.зв. вищі верстви суспільности перейшли в польський табір і жили польською шляхетною культурою та її інтересами» [3, 19]. Українське селянство було цілком відмежоване від європейських культурно-мистецьких досягнень, проте під убогими стріхами звучала українська мова, культивувалася своєрідна селянська культура. Великою опорою служила українська церква. Польська шляхта вважала Галичину своєю вотчиною і посилено пропагувала антиісторичну тезу про те, що «...західні українці – це польське плем'я, яке нібито розмовляє діалектом польської мови, і не має права на розвиток свого самобутнього мистецтва і літератури» [1, 5] – ось такий стан був в Галичині у середині XVIII ст.

Приєднання Східної Галичини (Західної України) до Австро-Угорської імперії (1772) також не сприяло розвитку української культури. Національна політика австрійської імперії, яка діяла за принципом « поділяй і владарюй» протиставляла поляків українцям, наділивши особливими привілеями польських поміщиків, які володіли більшою частиною земель Галичи-

ни. Віддана на поталу австрійським бюрократам і польським панам, Східна Галичина животіла на становищі відсталого провінції. Кожне вільне слово українців, смілива думка «...визначалися представниками «вищих верств» і «освіченої» верхівки як аморальні, «бунтарські» [1, 5]. Щоб «...вдоволила потреби німецької демократії, прислано з Відня до Львова німецький театр Геттерсдорфа ...удержували його з державних фондів» [8, 25]. У 1780 році до Львова «загостила» польська трупа Трусколяського. Отже, поряд з онімеченням, яке послідовно проводилось з австрійськими урядовцями, школою та різними державними установами, українське населення насильно ополячувалось. З 1774 року аналогічне становище було і на Буковині, лише з тією невеликою різницею, що там колонізаторську політику щодо українців проводили румунські бояри.

Австрійська влада після загарбання Галичини (1772) з метою онімечення вирішила заснувати у Львові постійний німецькомовний театр. У зв'язку з цим цар призначив у 1777 році призначив майбутній трупі по дві тисячі флоренів щорічної грошової допомоги, а також пообіцяв дати аванс в дванадцять тисяч флоренів на будівництво приміщення для театру, яке мало завершитися через десять років. Галицькій управі було виділено земельну ділянку з цією умовою, що компанія, яка займатиметься будівництвом, буде звільнена на двадцять років від оплати податків та будь-яких інших данин. Очевидно, через недостатню суму коштів та мізерний привілей, жодна компанія не наважилася підписати контракт. Однак, австрійська влада системно скеровувала в Галичину німецькі та польські театральні трупи, які виступали у приватних приміщеннях. В кінці 80-х років цар Йосиф II запросив до співпраці досвідченого керівника театрів у Празі, Братиславі, Будапешті Франца Генріха Булла, запропонувавши йому посаду директора майбутнього німецького театру у Львові – сімдесятого за рахунком в Австрійській імперії. Однак і Булла не відважився підписати контракт на будівництво, та, як досвідчений керівник вирішив це питання позитивно, запропонувавши пристосувати для театру будь-яке інше приміщення. Австрійська влада тут же запропонувала культову споруду – францисканський костел св. Христителя, який був закритий у 1787 році. Реконструкція тривала п'ять років. І в 1795 року відкривається перший театральний сезон постійного німе-

цькомовного театру у Львові, який працював у Львові до початку 70-х років XIX століття. Ф. Г. Булла отримав від австрійської влади особливий привілей, який унеможлилював виступ будь-якої іншої трупи у Львові без погодження із керівником німецького театру. Того ж 1795 року до Львова прибув добре знаний театральний діяч Войцех Богуславський з метою відкриття польського театру. Ф. Булла підтримав ідею свого колеги, надавши право показу сорока вистав у рік (одна вистава на тиждень щопонеділка, при тому, що німецька трупа грала чотири вистави в тиждень), третина прибутку з яких сплачувалась німецькому театрові. Львівська інтелігенція, яку склали в основному поляки, віддавала перевагу національному театрові, що було не до вподоби директору німецького театру, і відповідно тогочасної влади. Після останньої (40-ї) вистави Булла розірвав контракт, що зупинило діяльність польського театру у Львові. Однак, й це не покращило фінансові справи німецької трупи. Критична ситуація, в яку потрапив керівник німецького театру привела до того, що Ф. Булла ніби то рятуючи польську трупу, змушує Богуславського очолити дирекцію обох театрів – польського і німецького. Угода була підписана на два театральні сезони. Беручи на себе покладений Буллою тягар, Богуславський «...застеріг собі в угіді право через два роки звільнитися від не вигідної умови» [5, 22]. Тим часом Булла займається адміністрацією та режисурою, користуючись державною субвенцією. У другій половині 90-х років здійснюються постановки вистав українськими семінаристами у духовній семінарії «...у польській мові, як комедії Богомольця, в яких не було жіночих роль» [8, 25] – ці вистави відвідували міщани, серед яких бував і директор польського театру Ян Камінський, який «...з признанням висказувався про акторів-аматорів та їх гру» [там же]. У 1809 році польський театральний діяч Ян Непомуцен Камінський з дозволу Булли засновує у Львові новий польський театр, який існував поряд із німецьким, і на далі був підтримкою німецького театру. Вистави польської трупи відбувались з дозволу Ф. Булли не часто, дві третини виручених коштів сплачувалося австрійцям. Певні полегшення наступили у 1817 році, коло польській трупі було дозволено двічі на тиждень грати вистави і сплачувати тільки одну третину від прибутку. Після смерті Булли (1819 р.) німецьку трупу очолює Франц Краттер, який створює кращі

умови для польського театру. Трупа отримує незначну фінансову допомогу згідно з ухвалою Крайового Виділу та тричі на тиждень здійснювати постановки. З перемінними успіхами польська трупа існувала до 1842 року, тобто до останнього року «...діяльності Камінського на становищі антрепренера польського театру у Львові» [5, 23].

Початок інтенсивного розвитку світської культури в Західній Україні припадає на першу половину XIX ст. – епоху пробудження національної і соціальної свідомості українського народу. 30-ті роки в Галичині зв'язані з діяльністю «Руської трійці», передусім М. Шашкевича, дістали назву «літературної весни». Вони ознаменувалися впровадженням у літературу народної тематики і мови. Саме тоді закладено міцні підвалини розвитку національної поезії і прози, які були необхідними для заснування театру. В цій добі pojawiaються вистави українською мовою а саме, «Руське весілля» Й. Лозинського (1834), яке виконали питомці семінарії. Це була перша спроба «...ввести народну мову на сцену» [8, 25].

У середині 30-х років XIX ст. польський граф Станіслав Скарбек вирішив спорудити у Львові новий театральний будинок. Австрійська влада дала дозвіл за однієї умови, що він «...передусім мусить забезпечити діяльність німецького театру» [5, 24]. У 1842 році будівництво було завершено (нині в цьому приміщенні працює Національний Академічний український драматичний театр ім. М. Заньковецької – М. Р.). Граф Скарбек отримав особливий привілей повної монополії театральної справи терміном на 50 років, що унеможлилювало діяльності будь-яких інших театрів у Львові. У 40-х роках визріває потреба створення українського театру. Тим часом Юліян Лавровський (1821–1873) – відомий громадський діяч, член Крайового Виділу виношує плани щодо розгортання українського громадського руху в Галичині та пропонує Головній Руській Раді тезу про єдність Галичини з Україною. «Если хотим, щоб наш язык поступав на полі постипенного розвою, повинисьмо всяким способом старатися о тоє, щоб чим раз більше входив в публічне употребленіє, а в тім вигляді думаєм, що найлучшу поміч могло би нам подати запроваджене руского театру во Львові!» [цит. за 5, 17].

«Весна народів» (1848) принесла великі зміни для європейських народів і, звичайно для галичан – скасування кріпосного права. Саме

цього року у Коломиї о. Іван Озаркевич з акторами-аматорами здійснює постановку вистави «Наталка-Полтавка» І. Котляревського (травень, 1848 р.), адаптувавши її до західного регіону України під назвою «Дівка на виданні, або на милування нема силування». Роздумуючи над постаттю і розглядаючи діяння о. Івана Озаркевича, Іван Франко зазначив: «рік 1848 оживив його надзвичайно» [цит. 2, 23]. Протягом 1848–1850 рр. українські трупи були засновані у Перемишлі та Львові. Є відомості, що українські вистави виставлялися у Тернополі. На превеликий жаль вже у 1850 році згадані аматорські театральні трупи зупинили свою діяльність за вдяки «старанням» москвофілів. Однак, позитивним є те, що було розпочато будівництво українського народного дому у Львові, що вселяло надію галичанам своєї постійної сцени.

Для заснування справжнього українського театру було чимало: відсутність свого приміщення (сцени, театального залу), постановочного матеріалу (оригінальних авторських п'єс), і, врешті-врешт виконавського апарату (акторів, режисерів, музикантів). З цього приводу Ю. Лавровський зазначав: «у нас в Галичині є ще дуже мало в тім вигляді сділано... більша часть русинів жиє під берлом російським. Там, на Україні, як уже давніше возбудилося почуттє народное ...більше сідлано на полі літературнім .... Тії-то драмати, основанії на тлі чисто народнім можуть і нам послужити за початок» [цит. за 8, 28]. З появою українського театру Лавровський пов'язував публічне вживання української мови серед широких кіл сполонізованої інтелігенції]. З цією метою він звертається до Краєвого Виділу з питанням про показ українських п'єс в Галичині «...щоби було один день в тижню віддано на представлення руськії» [цит. за 5, 27]. Звернення до влади було публічним, про що сповіщала тогочасна преса («Слово». – 1861. – 2 (14) VIII. – Ч. 53.). 2 січня 1862 року у Львові було організоване товариство «Руська Бесіда» – головою якого обрано Юліана Лавровського. Цій події сприяла нова імперська Конституція (1861). Великим прихильником театральної справи був письменник, драматург Гнат Якимович, який пропонував на початку 1862 року показати у Львові декілька аматорських вистав, з якими можна було б виступити у провінційних містах Галичини. Однак Лавровський, очевидно мав свій план щодо заснування українського театру. Пе-

ршим його кроком було заснування вже згаданого товариства, при якому будуть проводитись «...мужицькі, декламаторські і театральні ігри» [5, 36]. Здавалося б, можна й приступати до організації театру, якби було завершено будівництво народного дому. Однак, робота в цьому напрямку не сповільнювалася. У грудні цього ж року було створено «Виділ для ведення первоначальних діл руського театру», до якого ввійшли І. Товарницький (голова), Є. Згарський (народовець), К. Мерунович (москвофіл) – обидва в майбутньому драматурги, а також юрист І. Сиротюк та технік Гавришкевич. Протягом 1863 року Виділом Руської Бесіди проводилась кропітка робота а саме: засновано руську драматичну школу, викінчувалися оздоблювальні роботи у майбутній театральній залі народного дому, почали проводитись декламаторські вечори, концерти, виручені кошти від яких збиралися для майбутнього театру. На одному із декламаторських вечорів (листопад 1863 р.) в «Руській Бесіді» виступив з промовою один із активістів Товариства, який «...в хорошім чисто народнім слозі зложив ..., як многоважний і полений єсть театр для піднесення просвіти в загальности, а для руського народа в особености...», – сповіщала тодішня преса («Вістник». – 1863, 6. (18). XI – Ч. 87. – С. 346.) [цит. за 5,45]. У цьому ж вечері прозвучав вірш П. Чубинського «Ще не вмерла Україна», автором якого вважали Т. Шевченка.

На початку 1864 року Юліан Лавровський від імені Товариства «Руська Бесіда» звертається до президії Галицького Намісництва у Львові про надання дозволу на відкриття постійного українського професійного театру у Львові, одночасно веде перемовини із О. Бачинський на предмет керівника майбутнього театру. 4 березня цього ж року цісарський намісник в Галичині граф Александер Менсдорф все ж таки надає дозвіл на відкриття театру, про що повідомляла Львівська та Віденська преса. Ця угода передбачала 40 драматичних постановок у приміщенні народного дому. Урочисте відкриття першого українського професійного театру в Галичині відбулося 29 березня 1864 року виставою «Маруся» Г. Квітки-Основ'яненка. Відкриття галицького професійного театру «Руська Бесіда» у Львові «...не було початком діяльності як такої, але стало початком становлення української сцени і, в більш широкому розумінні значною подією в розвитку всієї української культури» [6, 15].

Відкриття українського професійного театру «Руська Бесіда» – один із виявів боротьби українців Галичини за свою самобутню культуру, адже Галичина, яка протягом століть була складовою інших держав (Польщі, Австрії), мріяла про свою державу, про спілкування рідною мовою, про збереження і розвиток самобутньої національної культури, однак, ці мрії, були не здійсненними протягом віків, через відсутність власної держави. Покладалися надії на розквіт української мови, яку мав пропагувати театр серед зденационалізованої поляками інтелігенції творами української літератури (І. Котляревського, Т. Шевченка, Г. Квітки-Основ'яненка, М. Старицького), а також на зростання національної свідомості в найширших колах галицьких українців, особливо серед молоді. Ентузіазм національно-свідомої інтелігенції в Галичині сприймався як протест проти репресивних заходів російського уряду щодо української культури в межах Російської імперії. Заснування українського професійного театру у Львові в межах Австрійської монархії, на тлі антиукраїнської політики російського царизму виглядало добродієм Австрійського уряду. Цей театр успішно працював до першої Світової війни. «Руська Бесіда» – це перш за все ґрунт, з якого змогла вирости плеяда найталановитіших артистів – Л. Курбас, А. Бучма, М. Крушельницький, Й. Стадник та інші, це «...власна система, що охоплює всі сторони багатогранного театрального мистецтва» [6, 15], це творчий фундамент театрів: «Українська Бесіда», ім. Тобілевича, Лесі Українки, М. Старицького, І. Котляревського театрів «Веселка», «Відродження», «Заграва» та інших. В різні роки в театрі працювали М. Кропивницький, М. Садовський, М. Зань-

ковецька, які ввійшли в історію як корифеї театрального мистецтва, згодом, засновувавши українські професійні театри поза межами Австро-Угорської імперії. З ім'ям театру «Руська Бесіда» у галичан пов'язане почуття таланту, високого професіоналізму, драматизму боротьби, постійного пошуку, і таким він залишився в народній пам'яті.

Наша наукова розвідка щодо аналізу просвітницьких тенденцій становлення професійного театрального мистецтва доводить, що просвітницька робота, проведена професійним театральним товариством «Руська Бесіда», з часом перетворилася на нові погляди професійного театрального мистецтва Галичини, діяльність котрого спрямована на становлення та реалізацію національної особистості, її духовного потенціалу, а також гуманізацію відносин в українському суспільстві в цілому.

Список використаних джерел

1. Загайкевич М. Музичне життя Західної України другої половини XIX ст. – К., 1960. – 189 с.
2. Коломієць Р. Феномен Коломийського театру. Практика неймовірностей / Р. Коломієць. – Івано-Франківськ, 2010. – 143 с.
3. Лисько З. Піонери музичного мистецтва в Галичині / З. Лисько. – Львів – Нью-Йорк : Вид-ство М. П. Коць, 1994. – 143 с.
4. Мірчук І. Історія української культури / І. Мірчук. Історія української культури. – Мюнхен-Львів: Фенікс Лтд, 1994. – С. 337 – 346.
5. Пилипчук Р. Український професіональний театр в Галичині (60-ті роки XIX ст.) / Упор. Є. О. Гулякіна. – К.: Криниця, 2015. – 511 с.
6. Проскураков В., Ямаш Ю. Театр «Руська Бесіда» // Театральна бесіда. – 1 / 91. – Львів, 1991. – С. 15–22.
7. Семчишин М. Тисяча років української культури. Історичний огляд культурного процесу. – Вид. 2-ге. – К., 1993. – 550 с.
8. Чарнецький С. Нарис історії Українського театру в Галичині / С. Чарнецький. – Львів, 1934. – 253 с.

Roman MYHATS
Drohobych

ENLIGHTENMENT DISCOURSE UKRAINIAN PROFESSIONAL THEATER GALICIA

In the scientific exploration disclosed before the conditions that were on their way to the establishment of first Ukrainian professional theater in Eastern Galicia and the analysis of foreing theaters in Lviv, which made it possible talk about the educational discourse becoming a professional Ukrainian theater in Galicia.

Been outlined the priorities of establishment of first Ukrainian professional theater company in Galicia at «Russian Conversation» and folkhouse the city in 1861 year. Served a brief analysis of activity the German and of the Polish theaters in Lviv, that existed since joining Galicia to the Austro-Hungarian monarchy.

Key words: theater, play, director, actor, scene.

Роман МЫХАЦЬ

г. Дрогобыч

ПРОСВЕТИТЕЛЬСКИЙ ДИСКУРС ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО УКРАИНСКОГО ТЕАТРА ГАЛИЧИНЫ

В научной разведке освещены предпосылки, которые были на пути к основанию первого украинского профессионального театра в Восточной Галичине и проведен анализ деятельности иноязычных театров во Львове, что позволило говорить о просветительском дискурсе становления профессионального украинского театра в Галичине. Обозначены приоритеты основания первого украинского профессионального театра в Галичине при обществе «Русская Беседа» в народном доме Львова 1861 года. Подается краткий анализ деятельности немецкого и польского театров во Львове, которые существовали с момента присоединения Галичины к Австро-Венгерской монархии.

Ключевые слова: театр, пьеса, режиссер, актер, сцена.

Стаття надійшла до редколегії 05.02.2017

УДК 378

Валентина МІШЕДЧЕНКО

м. Глухів

v.mishedchenko@gmail.com

СТРУКТУРНІ КОМПОНЕНТИ ФОРМУВАННЯ МУЗИЧНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ І МУЗИКИ

Музично-педагогічна культура вчителя – це система музичних і педагогічних знань, умінь і навичок, яка виявляється в інтегруючій здатності здійснювати музичне навчання й виховання дітей на основі діяльності художньо-педагогічного спілкування. У статті визначено структурні компоненти формування музично-педагогічної культури майбутніх учителів початкових класів і музики. На підставі аналізу наукової літератури розкрито зміст понять «культура», «музична культура».

Ключові слова: культура, музична культура, учитель музики, мотиваційна підсистема, інформаційна підсистема, операційна підсистема, оцінна підсистема, комунікативна підсистема.

Одним із аспектів сучасних динамічних перетворень в умовах незалежної України є піднесення рівня духовної культури людини, її творчого потенціалу. Важлива роль у цьому процесі належить педагогічним навчальним закладам, які формують особистість учителя. Вища педагогічна освіта спрямована на забезпечення фундаментальної наукової, загальнокультурної, професійної підготовки фахівців, які мають визначати темпи й рівень науково-освітнього, соціально-культурного та економічного прогресу; на формування інтелектуального потенціалу нації та всебічний розвиток особистості як найвищої цінності суспільства.

У світлі сучасних наукових уявлень метою музичного виховання в загальноосвітній школі є формування в учнів музичної культури як важливої і невід'ємної частини їхньої духовної культури. Але, щоб виховувати музичну культуру школярів, учитель сам повинен володіти цією культурою, оскільки високе звання «учитель» набуває свого справжнього смислу лише тоді, коли воно невіддільне від поняття культури.

Проблеми культури здавна хвилювали вчених. До них зверталися ще древньогрецькі мислителі Платон, Арістотель і Демокріт, з іменами яких пов'язаний початок філософії як науки.

У філософському розумінні культура – це сукупність практичних, матеріальних і духовних надбань суспільства, які виражають історично досягнутий рівень розвитку суспільства й людини і втілюються в результатах продуктивної діяльності. У найширшому розумінні поняття «культура» охоплює все те, що визначає специфіку людського існування у світі. Культура виступає як продукт матеріально та духовно перетворюючої діяльності людей, досягнутий ними рівень в оволодінні силами як зовнішньої, так і власної природи. У процесі розвитку культури змінюються не тільки речі та ідеї, але й самі люди. У вужчому розумінні культура – це сфера духовного життя суспільства, що охоплює насамперед систему виховання, освіти, духовної творчості, а також установи й організації, що забезпечують їхнє функціонування (школи, театри, клуби, вузи тощо) [5,320].